

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ข้าวเป็นพืชอาหารที่มีความสำคัญต่อพลโลกมาช้านานตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์ สำหรับประเทศไทย ข้าว นับได้ว่าเป็นพืชที่สร้างความมั่นคงและมั่งคั่งให้กับประเทศอย่างมาก ประเทศไทยเป็นผู้ผลิตและส่งออกข้าวไปยังตลาดโลกเป็นอันดับต้นๆ แต่อย่างไรก็ดี เมื่อพิจารณาถึงประสิทธิภาพในการผลิตแล้ว จากตัวเลขสถิติของสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร ในปี 2541-43 พบว่า ผลผลิตข้าวต่อไร่ของประเทศไทยในช่วงที่ผ่านมา มีแนวโน้มเพิ่มขึ้น แต่เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับประเทศผู้ผลิตที่สำคัญแล้ว พบว่า ประสิทธิภาพการผลิตข้าวของประเทศไทยต่ำกว่าประเทศอื่นมาก ในปี 2541 ประเทศไทยมีผลผลิตข้าวเฉลี่ย 387 กิโลกรัมต่อไร่ ในขณะที่ประเทศเวียดนาม และสหรัฐอเมริกา ผลิตได้ 633 และ 1,017 กิโลกรัมต่อไร่ ตามลำดับ หากมองถึงขนาดพื้นที่ปลูกข้าว ประเทศไทยมีพื้นที่ปลูกข้าวประมาณ 60 ล้านไร่ ความต้องการใช้เมล็ดพันธุ์ดีเพื่อการเพาะปลูกข้าวปีละประมาณ 6 แสนตัน โดยที่เมล็ดพันธุ์ดีที่ผ่านขบวนการผลิตอย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะจากกองขยายพันธุ์พืชของกรมส่งเสริมการเกษตร มีเพียงปีละ 4-6 หมื่นตันเท่านั้น ส่วนที่เหลือเกษตรกรเก็บพันธุ์ไว้ใช้เองหรือซื้อแลกเปลี่ยนในท้องถิ่น ปัญหาคือเกษตรกรขาดแคลนเมล็ดพันธุ์ข้าวพันธุ์ดีและการกระจายพันธุ์ดีไปสู่เกษตรกรในพื้นที่เพาะปลูกซึ่งกระจายอยู่ทุกภูมิภาคของประเทศไทยได้ไม่ทั่วถึง (กรมส่งเสริมการเกษตร, 2544 ก) นอกจากนี้ หากเกษตรกรไม่คำนึงถึงวิธีการดูแล การปฏิบัติ การรักษาพันธุ์ข้าว เมื่อปลูกข้าวพันธุ์นั้นๆ ไปได้ 2-3 ปี พันธุ์ข้าวนั้นจะเสื่อมลง โดยส่วนใหญ่มีสาเหตุมาจากการผสมข้ามพันธุ์ การกลายพันธุ์ ข้าวปน ซึ่งการกลายพันธุ์ของข้าวโดยมากจะเกิดในข้าวพันธุ์ลูกผสม ส่วนปัญหาข้าวปนมีสาเหตุจากมีข้าวเรื้อนในฤดูที่ผ่านมาร่วงหล่นในนาหรือเกิดจากการบกพร่องในการปฏิบัติ เช่น ปะปนขณะตกกล้า เก็บเกี่ยว ทำความสะอาดภาชนะบรรจุ เครื่องนวด ลานตาก ยุ้งฉาง เป็นต้น ล้วนเป็นสาเหตุทำให้ผลผลิตต่ำ คุณภาพข้าวด้อยลงได้ เมื่อเป็นเช่นนี้จึงส่งผลให้ราคาข้าวของเกษตรกรที่จำหน่ายออกสู่ตลาดมีราคาต่ำตามคุณภาพข้าวไปด้วยการแก้ไขปัญหาการผลิตข้าวคุณภาพต่ำของเกษตรกรไทยนั้น การส่งเสริมให้เกษตรกรไทยได้มีการใช้เมล็ดพันธุ์ดี เป็นปัจจัยสำคัญในการเพิ่มผลผลิตและเพิ่มคุณภาพของผลผลิตที่ลงทุนน้อยที่สุด สำหรับแนวทางการแก้ไขปัญหาดังกล่าว ทางกรมส่งเสริมได้มีนโยบายจัดตั้งศูนย์ส่งเสริมและผลิต

พันธุ์ข้าวชุมชน โดยให้เกษตรกรจัดตั้งกลุ่มขึ้นและสนับสนุนปัจจัยการผลิตในการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว เพื่อเป็นแหล่งผลิตและกระจายพันธุ์ดี สาธิตและถ่ายทอดเทคโนโลยีการผลิตข้าว รวมทั้งเป็นศูนย์กลางของเกษตรกรผู้ปลูกข้าวในแต่ละชุมชน ปัจจุบันได้กลายเป็นยุทธศาสตร์สำคัญในการพัฒนาและส่งเสริมการผลิตข้าว โดยที่กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ มีนโยบายที่จะเร่งรัดกระจายพันธุ์ข้าวพันธุ์ดีให้เกษตรกรที่ทำนาทั่วประเทศ 56 ล้านไร่ มีใช้อย่างทั่วถึง และมีการเปลี่ยนพันธุ์ใหม่ๆ ทุกๆ 3 ปี หากแต่ละศูนย์มีขอบเขตเป้าหมายกระจายพันธุ์ข้าว 4,000 ไร่ จะต้องมีศูนย์รวมทั้งสิ้น 14,000 ศูนย์ จึงจะครอบคลุมทั้งหมด การที่ศูนย์ส่งเสริมและผลิตพันธุ์ข้าวชุมชนดังกล่าวข้างต้น จะสามารถขยายพื้นที่ได้ตามเป้าหมายขึ้นอยู่กับผลการดำเนินงานกลุ่มผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวในโครงการศูนย์ส่งเสริมและผลิตพันธุ์ข้าวชุมชน ที่เป็นผู้ที่มีความสำคัญเนื่องจากเป็นผู้ที่มีส่วนปฏิบัติในการผลิตและกระจายพันธุ์ข้าวพันธุ์ดีในโครงการ

ด้วยเหตุนี้ จึงน่าที่จะทำการศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องและมีความสัมพันธ์กับการดำเนินงานของกลุ่มผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวในโครงการศูนย์ส่งเสริมและผลิตพันธุ์ข้าวชุมชน เพื่อนำไปใช้ในการแก้ไข ปรับปรุง และพัฒนาให้การดำเนินงานของกลุ่มผู้ผลิตข้าวศูนย์ส่งเสริมและผลิตพันธุ์ข้าวชุมชนให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น อันจะส่งผลดีต่อการพัฒนาการผลิตข้าวของเกษตรกรและเกิดผลสัมฤทธิ์ที่พึงประสงค์ของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะส่วนบุคคล ปัจจัยเศรษฐกิจ ปัจจัยทางสังคม และปัจจัยทางจิตวิทยากับการดำเนินงานของกลุ่มผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว โครงการศูนย์ส่งเสริมและผลิตพันธุ์ข้าวชุมชน ในจังหวัดเชียงใหม่

2. เพื่อศึกษาปัญหา แนวทางแก้ไขและข้อเสนอแนะในการดำเนินงานของกลุ่มผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว โครงการศูนย์ส่งเสริมและผลิตพันธุ์ข้าวชุมชน จังหวัดเชียงใหม่

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทราบถึงปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินงานของกลุ่มผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว โครงการศูนย์ส่งเสริมและผลิตพันธุ์ข้าวชุมชน ในจังหวัดเชียงใหม่

2. ผลการวิจัยจะเป็นแนวทางในการนำไปใช้ แก้ไข ปรับปรุง และพัฒนากลุ่มผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว โครงการศูนย์ส่งเสริมและผลิตพันธุ์ข้าวชุมชน เพื่อให้กลุ่มมีประสิทธิภาพในการดำเนินงานมากขึ้นและใช้ เป็นแนวทางในการค้นคว้าวิจัยเพิ่มขึ้นในอนาคต

สมมติฐานในการวิจัย

ลักษณะส่วนบุคคล ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ปัจจัยทางสังคมและปัจจัยทางจิตวิทยา มีความสัมพันธ์กับผลการดำเนินงานของกลุ่มผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว โครงการศูนย์ส่งเสริมและผลิตพันธุ์ข้าวชุมชน ในจังหวัดเชียงใหม่

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเฉพาะกลุ่มผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวในโครงการศูนย์ส่งเสริมและผลิตพันธุ์ข้าวชุมชน ในจังหวัดเชียงใหม่ เท่านั้น โดยเก็บข้อมูลสมาชิกของกลุ่มโดยใช้แบบสอบถามและจากเอกสารตลอดจนข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาในเรื่องนี้

กรอบแนวคิดการวิจัย

ตัวแปรอิสระ (Independent Variables)

1. ลักษณะส่วนบุคคล
  - เพศ
  - อายุ
  - ระดับการศึกษา
  - ประสบการณ์ในการทำงาน
  - จำนวนสมาชิกในครอบครัว
  - แรงงานในครอบครัว
  - ประสบการณ์ในการฝึกอบรมเกี่ยวกับข้าว
2. ปัจจัยทางเศรษฐกิจ
  - พื้นที่ปลูกข้าว
  - ผลผลิตรวม
  - รายได้จากผลผลิตข้าว
  - รายได้จากเมล็ดพันธุ์ข้าว
  - รายได้ในภาคการเกษตรนอกเหนือจากข้าวและเมล็ดพันธุ์ข้าว
  - รายได้ในนอกภาคการเกษตร
  - รายได้รวมของครอบครัว
  - แหล่งเงินกู้ยืมเพื่อทำการผลิตทางการเกษตร
3. ปัจจัยทางสังคม
  - ตำแหน่งทางสังคม
  - ตำแหน่งหน้าที่ในกลุ่มฯ
  - การได้รับข่าวสารเกี่ยวกับการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวพันธุ์ดี
  - การได้รับการสนับสนุนปัจจัยการผลิตตามโครงการ
  - ความรู้ความเข้าใจในวัตถุประสงค์และหลักการดำเนินงานตามโครงการฯ
4. ปัจจัยทางจิตวิทยา
  - การเข้าร่วมผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวในโครงการฯ

ตัวแปรตาม (Dependent Variable)

- ผลการดำเนินงานของกลุ่มผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว
โครงการศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน
จังหวัดเชียงใหม่**
- การผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวพันธุ์ดี
  - การกระจายเมล็ดพันธุ์ข้าวพันธุ์ดี
  - การเข้าร่วมรับการถ่ายทอดเทคโนโลยีการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวตามโครงการฯ

นิยามศัพท์

กลุ่มผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว หมายถึง เกษตรกรที่จัดทำแปลงผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวในโครงการศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน ในจังหวัดเชียงใหม่

การดำเนินงานของกลุ่มผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว หมายถึง การปฏิบัติงานและการเข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่มผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว ในด้านการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวพันธุ์ดี การกระจายเมล็ดพันธุ์ข้าวพันธุ์ดี และการเข้ารับการถ่ายทอดเทคโนโลยีการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวพันธุ์ดี

อายุ หมายถึง อายุเต็มของกลุ่มผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวโครงการศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน ในปีที่กำลังสำรวจ

ระดับการศึกษา หมายถึง ระดับการศึกษาชั้นสูงสุดที่กลุ่มผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวโครงการศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน ได้รับการศึกษา

ประสบการณ์ในการทำงาน หมายถึง จำนวนปีที่กลุ่มผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวโครงการศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน ได้เริ่มทำนามาจนถึงปีที่กำลังสำรวจ

จำนวนสมาชิกในครอบครัว หมายถึง จำนวนผู้ที่อาศัยกินอยู่ร่วมกันในครอบครัวของกลุ่มผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวโครงการศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน ในปีที่กำลังสำรวจ

แรงงานในครอบครัว หมายถึง จำนวนสมาชิกครอบครัวของกลุ่มผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวโครงการศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน ที่มีส่วนช่วยในการทำกิจกรรมการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวพันธุ์ดี อย่างเต็มที่ ในปีที่กำลังสำรวจ

ประสบการณ์ในการฝึกอบรมเกี่ยวกับข้าว หมายถึง จำนวนปีที่กลุ่มผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวโครงการศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน ได้เข้าร่วมในการฝึกอบรมความรู้เกี่ยวกับข้าว มาจนถึงปีที่กำลังสำรวจ

พื้นที่ปลูกข้าว หมายถึง พื้นที่ทำนาทั้งหมดของกลุ่มผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวโครงการศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน ในปีที่กำลังสำรวจ

ผลผลิตรวม หมายถึง ผลผลิตข้าวที่ได้จากพื้นที่ทำนาทั้งหมดของกลุ่มผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวโครงการศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน ในปีที่กำลังสำรวจ

รายได้จากผลผลิตข้าว หมายถึง รายได้จากการจำหน่ายผลผลิตข้าวในรูปของข้าวเปลือก โดยไม่รวมถึงรายได้จากการจำหน่ายข้าวเปลือกเพื่อนำไปทำเป็นเมล็ดพันธุ์ข้าวพันธุ์ดี ในปีที่กำลังสำรวจ

รายได้จากเมล็ดพันธุ์ข้าว หมายถึง รายได้จากการจำหน่ายข้าวเปลือกที่คัดไว้เพื่อนำไปทำเป็นเมล็ดพันธุ์ข้าวพันธุ์ดี ในปีที่กำลังสำรวจ

รายได้ในภาคการเกษตรนอกเหนือจากข้าวและเมล็ดพันธุ์ข้าว หมายถึง รายได้จากการทำการผลิตทางการเกษตรอื่นๆ ที่ไม่นับรวมรายได้จากการจำหน่ายข้าวเปลือก และรายได้จากการจำหน่ายเมล็ดพันธุ์ข้าวพันธุ์ดี ในปีที่สำคัญ

รายได้นอกภาคการเกษตร หมายถึง รายได้อื่นๆ นอกเหนือจากรายได้ที่มาจากการผลิตทางการเกษตร ในปีที่สำคัญ

รายได้รวมของครอบครัว หมายถึง รายได้ที่ได้มาจากทุกกิจกรรมของสมาชิกในครอบครัวของกลุ่มผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว โครงการศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชนในปีที่สำคัญ

แหล่งเงินกู้ยืมเพื่อทำการผลิตทางการเกษตร หมายถึง กลุ่มผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวโครงการศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน มีหรือไม่มีแหล่งเงินที่จะให้กู้ยืมเพื่อมาทำการผลิตทางการเกษตร

ตำแหน่งทางสังคม หมายถึง ตำแหน่งที่กลุ่มผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวโครงการศูนย์ส่งเสริมและผลิตพันธุ์ข้าวชุมชน ดำรงตำแหน่งมา จนถึงปัจจุบัน

ตำแหน่งหน้าที่ในกลุ่มฯ หมายถึง ตำแหน่งที่กลุ่มผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวโครงการศูนย์ส่งเสริมและผลิตพันธุ์ข้าวชุมชน ดำรงตำแหน่งอยู่ ในปีที่สำคัญ

การได้รับข่าวสารเกี่ยวกับการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวพันธุ์ดี หมายถึง จำนวนครั้งที่ผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวโครงการศูนย์ส่งเสริมและผลิตพันธุ์ข้าวชุมชน ได้รับข่าวสารเกี่ยวกับการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวพันธุ์ดี ในรอบปีที่สำคัญ

การได้รับการสนับสนุนปัจจัยการผลิตตามโครงการ หมายถึง จำนวนรายการปัจจัยการผลิตที่ผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวโครงการศูนย์ส่งเสริมและผลิตพันธุ์ข้าวชุมชน ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานราชการตามโครงการฯ ในปีที่สำคัญ

ความรู้ความเข้าใจในวัตถุประสงค์และหลักการดำเนินงานตามโครงการฯ หมายถึง ระดับความรู้ความเข้าใจในวัตถุประสงค์และวิธีการดำเนินงานโครงการศูนย์ส่งเสริมและผลิตพันธุ์ข้าวชุมชนของกลุ่มผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวโครงการศูนย์ส่งเสริมและผลิตพันธุ์ข้าวชุมชน

การเข้าร่วมผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวในโครงการฯ หมายถึง เหตุผลหรือแรงจูงใจในการเข้าร่วมผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวโครงการศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน โดยจำแนกเป็นเหตุผลหรือแรงจูงใจเพื่อตนเอง และเหตุผลหรือแรงจูงใจเพื่อสังคม